

Teisminių ginčų nagrinėjimas iš esmės Žemaitijos teismuose XVII a. pradžioje

DARIUS VILIMAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius

El. paštas dariusvilimas@hotmail.com

Remiantis XVII a. pradžios Žemaičių žemės ir pilies teismų knygų medžiaga, straipsnyje analizuojama, kaip sprendžiant bylas iš esmės naudotasi pateiktų raštiškų įrodymų patikra, liudininkų parodymais ar bylos aplinkybių tyrimu incidentų vietose. Raštiškų įrodymų tyrime svarbiausia buvo jų patikimumas. Daugiausia dėmesio skirta dokumento autentiškumui ir liudininkų patikimumui.

Raktažodžiai: LDK teismų juridinė kultūra XVII a. pradžioje, Žemaitijos žemės ir pilies teismų knygų sandara ir vedimo būdas, teisminiai ginčai, III Lietuvos Statutas, LDK bajorija, Žemaitijos istorija

IVADAS

Teisinė kultūra yra viena plačiausių teisės sociologijos sąvokų, apimančių visas teisinės realybės formas ir apraiškas. Pagal išorinę jos traktuotę ji atspindi visuomenės teisinių vertybių ir kolektyvinės sąmonės vienumą. Visuomenės teisinę kultūrą padeda apibūdinti jos sudedamųjų elementų analizė. Mums įdomiausias teisminis teisinės kultūros aspektas, atsiskleidžiantis teisinėje praktikoje ir fiksuotas institucijose – LDK pavietų teismų knygos [58, 31–34].

Valdžios ir individo santykio įvertinimas per luominių institucijų tyrimo prizmę leidžia tiesiogiai pažvelgti į to meto kasdienybę, mažąją istoriją. Čia mums daug galimybių suteikia pavietų teismų knygų analizė. LDK juridinei kultūrai didelę įtaką padarė II Lietuvos Statuto (1566) priimtas trinaris teismų modelis, turėjęs ne tik panašumo su lenkišku teismų modeliu, bet ir daug savitų, tik lietuviškai politinei erdvei būdingų, bruožų. Pavietų teismų sistema LDK susiformavo po XVI a. 7-ojo dešimtmečio administracinės ir teismo reformų. Visuose valstybės administraciniuose vienetuose, tarp jų ir Žemaitijoje, įsteigti pilies, žemės ir pakamario teismai. III Lietuvos Statutas (1588) papildė jau suformuotą LDK teismo sistemos modelį, be didesnių pakeitimų egzistavusį du amžius iki didžiųjų XVIII a. pabaigos reformų pradžios. Bendrieji Lietuvos naujojo tipo teismų organizacijos procesai nuo XIX a. pabaigos iki XXI a. pradžios sulaukė keliolikos studijų – monografių [72], įvairios apimties straipsnių, tačiau atskirų LDK regionų teisminės (juridinės) kultūros studijos neišplėtotos. Egzistuoja du juridinės bajorijos kultūros tyrimo būdai. Galima tirti ją konkrečios teisminės bylos pavyzdžiu. Tai viliojanti galimybė. Tačiau turint galvoje, kad sudėtingesnės teismo bylos trukdavo kelis ar net keliolika metų,

o iš šio laikotarpio turime daugiau ar mažiau pilną tik žemės teismo knygų kompleksą, tik porą pilies teismo knygų ir nėra išlikusių to meto Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygų, šis tyrimo būdas menkai perspektyvus, nors iš principo ir neatmestinas. Antrasis tyrimo būdas – į juridinę kultūrą pažvelgti ne per bylas, o sugrupavus vieno ar kito tipo teismo įrašus pagal jų pobūdį, iš precedentų konstruoti tos kultūros elementus, tą ir bus bandoma daryti šiame darbe. Straipsnyje bus apžvelgti bandymai spręsti bylas iš esmės, t. y. įvertinti teisme pateikiamus rašytinius arba žodinius besibylinėjančių pusių argumentus.

Tyrimo geografiniu objektu pasirinkta Žemaitija, nes joje išliko daugiausia teismo knygų (palyginti su kitais regionais), ir tai leis mums formuluoti darbinės hipotezės apie vieną ar kitą juridinės kultūros aspektą. Nors pati šaltinių bazė – pilies ir žemės teismų knygos – ganėtinai plati (bet ne vienintelė), ji dar nesulaukė atidesnio tyrinėtojų dėmesio. Ir tai paradoksalu, nes ten išliko keliasdešimt rankraštinų knygų.

Istoriografija. Žemaitijos istorija tyrinėta nedaug: be sintezių [78], turime studijų, skirtų šio regiono demografinėi [49], luominei [59], konfesinei [47, 51, 68], kartografinėi [50], genealoginei [52, 48] ar ūkio [54] istorijai. Žemaičių seniūnijos bajorijos etnines ir genealogines sąsajas tiria R. Trimonienė [64, 65] ir J. Drungilas [52], Žemaitijos bajorų heraldiką tyrinėja G. Jasiūnienė [54] ir J. Sipavičiūtė. Neseniai išėjo dvitomė A. Vaišvilos studija [67], skirta ne tik Šiluvos apylinkių dvarų ir juos valdžiusių giminių istorijai, bet ir kai kurių bendrosios LDK teisės istorijos problemų analizei. Prieš kelerius metus pasirodė Žemaičių bajorų herbynas [48], publikacija apie XVII a. pab. Žemaitijos padūmės mokesčius [57], lietuvių istorikų parengtas Žemaitijos privilegijų rinkinys [79] bei jos pareigūnų sąrašai [66]. Išlikęs 1575–1600 m. Žemaitijos žemės teismo aktų knygų turinio aprašas [80]. Paminėtini G. Zujienės [77], J. Machovenkos [55, 56] ir A. Stankevičiaus [62, 63] darbai. Tačiau pati juridinė kultūra žemaičių teismuose, kaip bajoriškoje institucijoje, dar nesulaukė tinkamo dėmesio. Tad šio tyrimo objektas – Žemaitijos teismų bylų sprendimo būdai.

Tyrimo chronologinės ribos. Tyrimas apima 1600–1610 m.; manytina, kad šis periodas iš esmės nulėmė tolesnius XVII a. įvykius. Darbe bandoma pažvelgti į bajorijos korporaciją kaip į teismų dalyvius. Pagrindinis tyrimo objektas – Žemaitijos rankraštinės žemės ir pilies (pakamario teismo knygos neišliko) teismų knygos. Dalis šio laikotarpio žemės teismo knygų priklauso aktų (A) serijai ir atstovauja notarinei darbo daliai, todėl daugiausia dėmesio bus skirta žemės teismo bylų (B serija) pogrupiui, taip pat tos serijos einamųjų reikalų knygoms, nušviečiančioms teismo proceso organizavimo detales.

Tyrimo metodai: istorinis-lyginamasis metodas, taip pat teisinė archeologija, t. y. nagrinėjama žemaičių bajorijos teisinės savimonės raida ir pateikiamas jos horizontalus pjūvis. Kadangi žemaičių bajorijos juridinės kultūros apmatai ir jų šaltinių bazė jau aptarti [70], svarbiausias tyrimo tikslas – nustatyti teisinės kultūros lygmenį remiantis formaliomis raštvedybos procedūromis, fiksuotomis žemės ir pilies teismų knygose. Žemės teismų knygų rūšiavimas – bendrųjų (LDK) [71] ir žemaičių [73] – jau atliktas ankstesniuose straipsniuose. Darbe naudojami rankraštinės istorinės medžiagos rūšiavimo metodai, taikyti visos LDK ir Žemaitijos mastu kiek ankstesnei epochai – XVI a. pabaigai. Jau XVI a. pabaigoje Žemaitijos žemės teismo knygose išryškėjo įrašų „specializacija“ – pradėtos vesti net trijų rūšių teismo knygos. Čia gana griežtai išsiskiria aktų ir teismo bylų knygų serijos, pastaroji dar dalijama į einamųjų reikalų ir procesų pogrupius. Žemaitijoje dėl santykinai gausios bajorijos teismų (ir žemės, ir pilies) darbo apimtys išsiplėtė, todėl

knogos buvo skirstomos pagal darbo pobūdį: į vienas įrašomi daugiausia notariniai įrašai, į kitas – tik skundai ar vaznių pranešimai, dar į kitas – pačių procesų aprašymai. XVI a. pabaigoje Žemaitijoje žemės teismo sesijos tęsėsi iki dviejų mėnesių, pilies teismas dirbo kas mėnesį bent po dvi savaites, į teismo knygas kasdien buvo įrašoma nuo kelių iki keliasdešimties įvairių įrašų. Teismai dirbo specializuotai, raštininkų vadovaujami rašovai pildė skirtingas pilies ir žemės teismų aktų, einamųjų reikalų ir procesų knygas. Jei ankstesniuose teismų darbo tyrimuose tokia prieiga buvo reikalinga teismų knygų surūšiavimui, šįkart teismo bylų ir einamųjų reikalų knygos bus pagrindinis tyrimo objektas nagrinėjant juridinę teismų kultūrą, t. y. praktinį galiojančios teisės normų taikymą jų darbe.

Pagrindiniai šaltiniai – Žemaitijos žemės ir pilies teismų knygos, saugomos VUB RS fonde Nr. 7. Papildomi šaltinių resursai – Lietuvos mokslinės bibliotekos (LMAB, LNMMB) ir istorijos archyvas (LVIA), Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas (BNIA), Lenkijos archyvai (AGAD ir kiti archyvai), Rusijos ir Ukrainos mokslinės bibliotekos ir archyvai – tyrime nebus aptariamai. Svarbiausios iš jų yra Žemaitijos teismo knygos. Vilniaus universiteto bibliotekos RS fonde Nr. 7 saugomos 44 Žemaitijos XVII a. pirmojo dešimtmečio žemės teismo knygos iš A (aktų) ir B (bylų) serijų ir viena Žemaitijos pilies teismo knyga pasižymi tematine įvairove ir reprezentuoja daugelį nagrinėtinų klausimų.

Žemaitijos teismų darbo pobūdis (net be notarinės jų darbo pusės) sunkiai apibrėžiamas dėl nagrinėjamų teisminių ginčų įvairovės. Tačiau galima nors bendrais bruožais pabandyti suklasifikuoti teismų sprendimų rūšis. Pats bylų nagrinėjimas ir juose priimamų sprendimų įrašymas sudaro mažesnę B serijos knygų turinio dalį. Čia daugiau vien vaznių įrašų knygų, taip pat gausu žemionių skundų arba pilnavojimo (atvykimas į teismą įrašyti kokį nors dokumentą jo knygoje, kai dažnai neatvykdavo kita pusė, be tokio peraktavimo juridinis sandoris negaliodavo) įrašų. Mišrus ir išlikusios pirmosios pilies teismo knygos įrašų turinys (1602–1607).

Žemaitijos teismų nutartis galima suskirstyti į: a) sprendimus, priimtus paties teismo arba persiūstus vykdyti iš Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo; b) sprendimus, priimtus po vienai pusei skirtos priesaikos; c) nukeltus sprendimus (į kitą teismą arba vėlesniam laikui) ir apeliacijas; d) priimtus sprendimus, išnagrinėjus pateiktus raštiškus įrodymus, įrodymus incidentų vietose arba išklausius liudininkų parodymus. Jau aptartos apeliacijos Žemaičių žemės teisme [75], kai byla pralaimėta arba netenkina teismo sprendimas, kaip paskutinis būdas pratęsti procesą.

Šįkart pabandydysime išnagrinėti teisminių ginčų nagrinėjimą iš esmės. Kartais jis tebedavavo formalus, nes pareigūnai neatsižvelgdavo į pusių pateiktus argumentus, ypač jei viena bylos pusė neatvykdavo bylinėtis. Vis dėlto dažnai teismas nagrinėdavo bylas iš esmės: tam būdavo pasitelkiami vienos ir kitos ginčo pusės žodiniai ir raštiniai argumentai, liudininkų parodymai, teikiamų raštų autentiškumo (parašai, antspaudai, jame pateiktos informacijos) patikrinimas ir bylos nagrinėjimas vietoje (*шкруптинуум*). Kaip jau žinome, teisenos eiga nepasizymėjo sparta ir efektyvumu, nes pralaiminčioji pusė naudojosi daugeliu bylos vilkinimo būdų. Su tuo stengtasi kovoti bandant bylas nagrinėti iš esmės, įvertinant pateiktą raštišką ar žodinių argumentų teisėtumą. Iškilus teikiamų dokumentų autentiškumo problemai, stengtasi atvežti į teismą jų liudininkus – antspauduotojus. Kartais bylos sprendimui būdavo skiriamas jos nagrinėjimas įvykio vietoje – vadinamoji škrutinija.

PATEIKTŲ ĮRODYMŲ TIKRUMO NAGRINĖJIMAS IR ĮVERTINIMAS

III Lietuvos Statuto IV skirsnio § 82 [81, 615] raštiškus įrodymus (*доводы листовные*) apibrėžė kaip valdovo kanceliarijos ar valstybės teismų duotus dokumentų išrašus su antspaudais ar pačių bylinėtųjų duotus raštus (*церовкграфы*) su savo parašais ir antspaudais, tame pačiame LS skirsnyje § 76–81 numato, kas gali ir negali būti liudininkais.

Paprasčiausias būdas nukelti bylos nagrinėjimą buvo kaltinimas neaktavus ginčo įrašų teisme ar juos klastojus. Pvz., 1602 06 05 d. žemės teisme aktuotas vaznio Kristupo Montvilo kvitas dėl dalyvavimo (1602 04 24) dvarelio Kampų lauke, Vilkijos valsčiuje, dalybose tarp giminaičių. „Susiginčiję dalybų dalyviai apkaltino vieni kitus falsifikacijomis, todėl ginčijamą raštą reikės pripažinti tinkamame teisme“ [21, 24v–25].

„Derlinga“ terpe sukčiavimui buvo ir testamentų įrašymas ar perrašymas. 1606 06 06 d. žemės teisme Prūsijos kunigaikščio pavaldinys, Karaliaučiaus miestietis Kasperas Povilas (*Павле*) skundėsi vietiniu žemioniu Kazimieru Jonaičiu Pelaičiu dėl to, kad 1599 m. Kazimiero velionis tėvas Medingėnų valsčiaus „žemionis Jonas Pelaitis iš Karaliaučiaus miestiečio K. Povilo parduotuvės (*с краму*) paėmė avansu įvairių audinių (yra didelis sąrašas), iš viso už 100 lenkiškų auksinų ir 20 grašių. Už paimtas prekes nesumokėjo, vėliau skolininkas mirė, pinigų neatidavęs, bet savo testamente skolą paminėjo“. Dabar skolininko sūnus valdo tėvo turtą, bet skolos atiduoti nenori. Atsakovo įgaliotinis Jonas Bogušas pareiškė, kad velionis jokios skolos testamente neminėjo, bet ieškovo įgaliotinis Augustinas Songaila, išžiūrėjęs į tą raštą, pareiškė, kad testamentas sūnaus pakeistas (1) ir kad velionis kaip sąžiningas pirklys liko skolingas tam miestiečiui. „Tikrasis testamentas parašytas V. Norvido ranka, o jis čia mato, kad tai kita ranka rašyta. Taigi, velionis liko skolingas K. Povilui 22 kapas lietuviškų grašių, dėl ko šis pasiruošęs prisiekti.“ Teismas išsikvietė V. Norvidą, norėdamas apklausti, kaip buvo. Šis atsakė, kad kai J. Pelaitis susirgo, pasiuntė pas jį savo dukrą, ir jis sava ranka testamentą surašė. V. Norvidas gerai atsimena, kad testamente liepta sumokėti skolas Karaliaučiaus miestiečiams, prie rašto pridėjo savo antspaudą ir pasirašė. Testatorius ketvirtąją ar penktąją dieną po testamentu surašymo numirė. Dabar jis mato, kad šis dokumentas ne jo ranka surašytas. Prašoma leisti ieškovui prisiekti, dėl nuostolių teismas skyrė priesaiką, kaltininkai nenorėjo prie jos vesti, todėl bauda skirta ir be priesaikos pagal III LS IV skirsnio § 81 [27, 139(136)2140v(137v)].

Abi proceso pusės skrupulingai kontroliavo savo oponentų veiksmus, stengdamosi išvengti apgaulės. O ji pasitaikydavo net tokiuose reikaluose kaip galvažudinės mokėjimas: 1606 01 18 d. prieš žemės teismą stoji vietiniai žemionys Stanislovas Jasovičius ir Vaclovas Stanislavovičius, kad būtų pripažinti jų raštai. V. Stanislavovičius raštu, duotu V. Jasovičiui dėl savo žmonos Gendrūtos Jasaitės užmušimo, atleido jį nuo kaltinimų ir atsisakė galvažudinės. Stanislovas Jasovičius duotu dovanojimo raštu V. Stanislavovičiui ir jo sūnui amžiams perleido Jurgėlaičių dvarelį Mažųjų Dirvėnų valsčiuje. Abu raštus norėta iš karto pripažinti, tik „S. Jasovičius pareiškė, kad rašto, duoto Vaclavui ir jo sūnui, reverse (2) užrašyta ne taip, kaip tekste. Teismas ėmė tai nagrinėti ir sprendimą „dėl raštų peržiūros“ (3) nukėlė. Atėjus tai dienai S. Jasovičius pareiškė, kad raštas surašytas neteisingai: jis dovanojąs tik pusę pirktinio dvarelio Vaclovui ir jo sūnui. Mat jis su žmona tik pusę to dvarelio ir nusipirkęs, parodytas pirkimo raštas. Teismas konstatavo, kad raštai skirtingi, V. Stanislavovičius su sūnumi

(1) „Ест отменены через сына его.“

(2) „На затылку.“

(3) „Для преїзрения листов.“

savo raštą pripažino, o S. Jasovičius neatvyko ir savojo pripažinti nenorėjo.“ Atvykusiajam užskaitytas pilnavojimas, dėl neatvykusiojo leista bylinėtis dėl baudų [28, 53v–54].

Negarbingo elgesio pavyzdžius bylininkams rodė patys teismų darbuotojai, iš kurių III Lietuvos Statutas reikalavo nepriekaištingos reputacijos ir nešališkumo: 1603 06 17 d. žemionis Vaitiekus Jonaitis Volskis skundėsi savo ir žmonos Barbaros Jonušaitės vardu broliais Vaitiekumi ir Sebastijonu Povilaičiais Liachovičiais, nes 1603 m. sužinojo, kad „jie sukčiavo, papirko Balcerą Riekstį, kuris Žemaičių pilies pavietininko Jono Strenkovskio paskirtas pasirašinėti pilies teismo išrašus. Suklastojus dviejų vaznių kvitą ir neatlikus reikalingų procedūrų (ieškovas apie tai nežinojo), teisme įrašyti keli jiems nenaudingi dokumentai“ [21, 198v–199]. Byla tą pačią vasarą tęsėsi vietos pilies teisme: 1603 08 07 d. teisme nagrinėta vietinių žemionių sutuoktinių V. Volskio ir B. Jonuškaitės byla su vietiniais žemionimis Balceru Rieksčiu, Vaitiekumi ir Sebastijonu Povilaičiais Liachovičiais. Teisme V. Volskis pareiškė, kad šaukimą, kuriuo į teismą šauktas B. Riekstis, jis pametė, o šaukimų Liachovičiams jis neturįs. B. Riekstis į teismą atvyko ir davė jam persirašyti šaukimą, o Liachovičiai teisme nepasirodė. V. Volskis skundėsi, kad 1603 m. sesijoje jį pasiekė žinia iš gerų žmonių, kad vietiniai žemionys Vaitiekus ir Sebastijonas Liachovičiai papirko B. Riekstį, kuris pilies [pa]vietininko Jono Strankovskio nurodymu pasirašo pilies teismo raštus. B. Riekstis pasirašė dviejų seniai mirusių vaznių raštą ir šiemet (1603) tą kvitą įrašė į pilies teismo knygas. „Pilies teismas konstatavo, kad Volskiai šaukė atsakovus dėl kažkokio suklastoto ir į pilies teismo knygas įrašyto kvito, pasirašyto dviejų mirusių vaznių“: Jokūbo Stanislavovičiaus ir Lauryno Kovaleckio bei 5 bajorų liudininkų. Dabar V. Volskis vaznių mirusiais nepripažįsta ir į pilies teismą šaukia. O ir liudininkai niekada nebuvo, išgalvoti asmenys, liepiama jų ieškoti visur, o tuomet teistis kitoje pilies teismo sesijoje [1, 200–203v].

Dažnai bylos dalyvio pastabumas leidžia atskleisti akivaizdų oponento sukčiavimą, o tai keičia ir pačią ginčo baigtį. Taip 1601 10 26 d. vietinis žemionis Aleksejus Valentinaitis Ganusevičius skundėsi vietiniu žemioniu Tomašu Petraičiu Molčaičiu, kad šis 1601 09(?) 02 d. jo sklype, krūmynuose, užpuolė ir primušė jo sūnų Jurgį. A. Ganusevičius šaukė atsakovą atvykti į sesiją Raseiniuose. Užsukęs į miestą spalio 1 d., jis teisme atsakovo laukė, niekur neišvažiuodamas. Vėliau, jau Aleksejui išvykus, „Tomašas sugalvojo pasukčiąuti ir suklastojo šaukimus, susigalvojęs niekada nebuvusias muštynes, neva, įvykusias jam važiuojant iš vyskupijos Varnių miestelio turgaus“ 1601 10 01 d. į savo namus Nevardėnuose. Neva, A. Ganusevičius, susitikęs Tomašą kelyje prie jo namų Pakesiuose, Tarpkumiškių sklype, jį iš pradžių bjauriai išplūdo, po to užpuolė kartu su savo sūnumis Andriumi ir Jurgiu ir sumušė lazda. Maža to, iš jo dar pagrobė pirktinę kumelę su vežimu ir viskuo, kas jame buvo. Dabar Aleksejus šaukiamas į ateinančių metų žemės teismo sesiją. „Aleksejus iš karto suprato, kad tai šmeižtas, nes ir spalio 1 d. buvo pirmadienis, ne antradienis, o tądien turgaus Varniuose nebūna, ir pats Aleksejus visą dieną laukė Tomašo Raseiniuose.“ Skundas įrašytas į teismo knygas [20, 208].

Panaši istorija nutiko ir 1605 metais. Raseiniuose 1605 07 01 d. vietinis žemionis Valentinas Baltramiejaitis per Vaitiekų Januškevičių skundėsi vietiniu žemioniu Grigu Povilaičiu, į teismą atvykusiu su įgaliotiniu A. Semaška. V. Baltramiejaitis skundėsi, kad jam esant ilgą laiką nelaisvėje Švedijos karalystėje, o „nuo maro 1603 m. mirus jo broliams Steponui ir Motiejui Baltramiejaičiams“, G. Povilaitis nežinia kokia teise užgrobė tų brolių dalis jų tėvoniniame dvarelyje Bertašiūnų lauke, Liaudoje, Veliuonos valsčiuje. Tas valdas jis laiko ir naudoja, o ieškovui, kaip teisėtam paveldėtojui, jų atiduoti nenori. Atsakovo įgaliotinis sakė, kad jis turi to dvarelio dalis teisėtai, ir parodė pardavimo raštą (1601 12 02),

pagal kurį Valentinas Petrovičius Bartoševičius pardavė jam savo dvarelį dalį; pridėtas ir sutuoktinių Motiejaus Baltramiejaičio ir Daratos Andrejaitės raštas (1602 05 05), kad jie pardavė jam savo dvaro dalį, savo dalį pardavęs ir pats Valentinas. Taip pat parodyti išrašai iš vietos pilies teismo knygų, kad pirkiniai parduoti naujam savininkui. V. Januškevičius pasakė, kad su Valentino raštu jis sutinka, tačiau Motiejaus ir Stepono pardavimo raštai yra išsigalvoti – vienas brolis mirė šią vasarą, o kitas miręs prieš trejus metus, 1602 m., tad jokių raštų broliai niekam nedavė. Įsižiūrėta į tuos raštus: vienas 1604 m. gegužės mėnesio, kitas 1602 m. rugpjūčio mėnesio, t. y. išduoti po jo brolių mirties, o datos įrašytos kita ranka. Teismas konstatavo, kad pardavimo raštuose datos įrašytos naujai ir kita ranka. Todėl dvi dvarelį dalys priteistos ieškovui, o trečdalis paliktas atsakovui, nes jis įrodė savo teisę pirkimo dokumentais. Nepatenkintas sprendimu atsakovas prašė apeliacijos į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunalą, ir tai jam leista [26, 233–235v].

Teisme pateikto įrašo taisyimas ar pildymas tapdavo argumentu paneigti jo tikrumą: 1606 05 31 d. žemės teisme Stanislovas Boguševičius (Bogušas) skundėsi garbingais ponais – Vitebsko vaivadaičiu Stanislovu Kiška (savininku) ir Kėdainių miesto arendatoriumi Jonu Lukaševičiumi Vondžiaogolskiu; nuo S. Kiškos atvyko įgaliotinis Augustinas Songaila, o J. Vondžiaogolskis į teismą atvyko pats. Perskaitytas šaukimas, kuriame sakoma, kad S. Boguševičiui 1601 10 20 d. esant su reikalais Kėdainiuose ir sėdint beginkliam vietinio miestelėno krautuvinininko namuose, vietos miestelėnė Darata Tomašaitė, turėdama kažkokį seną pyktį, prikalbinusi brolių Mykolą su būriu pagalbininkų, jį užpuolė, iškoneivė ir liepė savo sėbrams jį sumušti. Ieškovas, smarkiai sužalotas, pasiligojo, nežinia ar liks gyvas, be to, suluošintas – neaišku, ar valdys galūnes (4). A. Semaška parodė dar keletą dokumentų, įrodančių ieškovo teisumą. Vis dėlto kilo keblumų, nes viename iš raštų „išraše iš vietos pilies teismo knygų dėl to incidento skiriasi nupasakojimas (smulkiai aprašyta), kitame rašte tekstas taisytas, gremžtas (5) ir nesutampa su išrašo informacija. Ta moteris ten buvo, bet mušti atsakovo neliepusi!“ Ir apskritai „valstybės teisėje aprašyta, kad tik ponas tarnui gali papasakoti, o ne lygus – lygiam“. Parodytas išrašas iš Žemaičių pilies teismo knygų (1604 10 21), po to A. Songaila citavo III LS XIV skirsnio §3, kad „įtartinose bylose teismas turi būti daugiau linkęs į atleidimą negu į nubaudimą“. Teismas konstatavo, kad kaltinimai bylos eigoje „pataisyti“, todėl liepė prisiekti kaltinamajai dėl jos apskundimo ir kaltės (вина), o ne dėl paties poelgio. Ji nebuvo muštynių priežastis, ten užėjusi dėl kitų reikalų, ieškovo nemušusi. Po to ji būtų amžiams atleista nuo kaltinimų. S. Bogušas apeliavo į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunalą, tas leista [27, 75–78v].

Bylininkai, siekdami laimėti ginčą, nesibodėdavo „improvizuoti“ – taisyti dokumentus net proceso metu. Taip 1606 01 27 d. žemionys Elžbieta Jonaitė Baltramiejienė Steponavičienė ir Vaitiekus Baltramiejaitis šaukė į teismą vietinį žemionį Juozapą Grigoraitį Liulį, skųsdamiesi, kad „jis, pažeisdamas visuomenės ir kaimyninę ramybę, su būriu pagalbininkų užpuolė jų tėvonių sklypą“ (1605 08 20) Žemaitijos Raseinių valsčiaus Akstinių lauke, pagrobė du vežimus nusipjautų miežių ir nusivežė į savo dvarą Raseinių valsčiaus Molevičių lauke. Miežių jie nusipjovė 1,5 statinės, daug jų ištrypė arkliais. Nukentėję nuėjo aiškintis, kad svetimų miežių negrobtų, tai šis atsakė, kad lieps mums rankas ir kojas atmušti, o po to ir nužudyti. Į teismą atvykęs atsakovas J. Liulia teigė, kad Vaitkiškių sklypas, kuriame įvyko incidentas, yra jo. Kaip įrodymą pateikė lapelį su 4 antspaudais (1587 07 02), pasirašytą, neva, Balcerio Jakūbovičiaus, kad šis sklypą J. Liuliai davęs mainais. Ieškovų

(4) „Члонками буде володати.“

(5) „Было перед собою то выскробано.“

„įgaliotinis atkirto, kad šis neteisėtas raštelis surašytas ką tik (6), šioje sesijoje, teisme nepatvirtintas ir surašytas tik tam, kad vilkintų teisingumą. Prašoma raštelį atidėti į šoną.“ Kaip savo teismo įrodymą parodė išrašą iš Žemaitijos pilies knygų (1605 08 21), kuriame dėl to atsitikimo skundėsi Elžbieta ir jos sūnūs. Teismas „konstatavo, kad J. Liulios parodytas lapelis „įtartinas, nauju raštu surašytas“, teisme niekur neaktuotas, todėl jį atidėjo į šalį ir liepė ieškovams prisiekti“, kad tas Vaitkiškių sklypas yra jų tėvoninis, ir dar dėl nuostolių, kad atsakovas gautų didelę baudą; priesaikai skirta trečioji diena. Atsakovas apeliavo į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą, tą jam teismas leido ir liepė taip pat prisiekti (*отприсенутися*), bet šis to daryti nepanoro ir „už save laidavo, paminėjo 2 vietinius žemionis, kurie už jį laidavo dėl ieškovų saugumo“ (7) [28, 126–127v].

LIUDININKŲ PA[SI]RODYMAS TEISME

Labai svarbūs teismo ginčų baigčiai buvo bylos pusių liudininkai. Stengtasi pasikviesti patikimus ir garbingus bajorus, visiems gerai pažįstamus ir turinčius Žemaitijoje nekilnojamojo turto, „sėslius“ (tebegyvenantys su tėvais ar beturčiai nelaikyti patikimais). Štai 1602 01 29 d. žemės teisme žemionis Petras Kasperavičius skundėsi žemioniu Mikolajumi Martinkevičiumi dėl to, kad 1601 m. per Visus Šventuosius (lapkričio 1 d.) norėjo atiduoti Mikolajui pasiskolintus 10 kapų lietuviškų grašių, bet šis nenorėjo jų priimti. „Tądien jis negalėjo surasti vaznio, per kurį tuos pinigus įteiktų, todėl susirado 7 liudininkus bajorus ir pakartotinai norėjo įteikti pinigus atsakovui, bet ir tada jis pinigų priimti nenorėjo.“ Tada jis pinigus paliko pilies teisme matant vazniui ir 2 liudininkams bajorams. Teismas atleido M. Martinkevičių nuo skundo [29, 153v–154v]. Kitoje byloje ginčo pusei užkliuvo liudininkų nežinomumas ir nesėslumas. 1601 01 16 d. žemionis Vaitiekus Baltramiejaitis Rezgas skundėsi Kauno pavieto kariuomeninku Kristupu Markovičiumi Čajevskiu, jo tarnautoju Andriumi Mykolaičiu Kudrevičiumi bei pagalbininkais iš Smulkių kaimo Viduklės valsčiuje, kad šie 1600 03 11 d. užpuolė ir sumušė ieškovą, apsisostojusį Nemakščiuose, miestelėno Jurgio Baltramiejaičio namuose. Po ginčų teismas leido K. Čajevskiui atleisti pavaldinius nuo kaltinimų muštynėmis ir teisėtai atsakyti į tai savo pavaduotojui (*застынуца*). Kadangi ieškovas dėl skriaudos su juo teistis nenorėjo, teismas liepė Vaitiekui sumokėti atsakovui rublį (100) lietuviškų grašių ir bylinėtis toliau. Tam K. Čajevskis pasiuntė tarną A. Kudrevičių, kuris turėjo iki galo atsisteisti ir įvykdyti teisingumą tiems valstiečiams, kaltiems dėl muštynių. Teismas kariuomeninką ir valstiečius nuo kaltinimų atleido amžiams, o su A. Kudrevičiumi toliau teistis liepė A. Songailai. „Šis ėmė rodyti įvairius dokumentus ir atsakovas bylą pralaimėjo, jam grėsė pusmetis kalėjimo, o ieškovui liepta prisiekti dėl skriaudos – nukirstos ausies, pagrobtų daiktų (pinigais).“ A. Kudrevičius norėjo apeliuoti į Lietuvos VT ir teismas leido, bet A. Songaila pareiškė, kad jis nesėslus ir negali prisiekti. A. Kudrevičiui apeliacija leista, už jį norėjo laiduoti trys vietiniai žemionys. Ieškovas „pareiškė, kad mano pusė laiduotojų nepažįsta, jie ir dvarų čia neturi (8), tada už pavaduotoją laidavo pats K. Čajevskis“ [6, 59v–63v].

Kitoje byloje nesąžiningas skolininkas gynėsi neėmęs pinigų, tad bylos baigtį turėjo nuspręsti skolraščio liudininkai: 1605 07 01 d. žemionis Jonas Miniotavičius šaukė į teismą žemionį Joną Mikolajevičių Lipskį ir jis atvyko. J. Miniotavičius skundėsi, kad atsakovas neatidavė 10 kapų lietuviškų grašių. Parodytas skolraštis (1600 04 24), kuriuo J. Lipskis

(6) „Свежо.“

(7) „Убеспечаючи от него покоем.“

(8) „Сторона моя тых паруишниковъ не знаетъ, а згола и оселости нигде не маюгъ.“

pasizada pinigus atiduoti 1600 m. per Šv. Petrą jo namuose Visbaičiuose. „Skolininkas gynėsi niekada pinigų nesiskolinęs ir jokio skolraščio niekam nedavęs, viskas išgalvota ir sufalsifikuota. Teismas bylą nukėlė į kitą sesiją, į kurią ieškovas turės atvesti ir skolraščio antspauduotojus“ [26, 230v–231/1v].

Neatvedus į teismą visų bylos dalyvių, tekdavo nukelti sprendimo priėmimą. Taip Raseiniuose 1606 01 12 d. žemės teisme vietinio žemionio Jokūbo Šverino įgaliotinis Florijonas Bogušas Jokūbo pavaldinių iš Gintiliškių dvaro vardu skundėsi vietiniu žemioniu Jonu Stanislovaičiu Drozdovskiu, kuris, pašauktas paskutiniu teismlaikiu, neatvyko ir nieko neatsiuntė. Tada perskaitytas šaukimas, kuriame sakoma, kad 1605 03 18 d., kai [Lietuvos] totorių kuopa, išrinkusi stacijas (pastotes), iš Gondingos valsčiaus išėjo atgal į Livoniją, Jonas su sūnumi Stanislovu, apsimetę kareiviais, su savo pavaldiniais užpuolė nurodytus Gintiliškių dvaro kaimus ir pridarė nuostolių (nurodyta, ką pagrobė). Įrodinėjant skundą, parodytas J. Šverino skundo aktavimas Žemaitijos pilies teismo knygoje 1605 03 20 d. ir prašoma leisti prisiekti nukentėjusiems trims valstiečiams. Teismas skyrė didesnę baudą už nuostolius – iš viso 84 kapas lietuviškų grašių ir 46 lietuviškus grašius, bet „F. Bogušas pareiškė negalįs dabar visų ieškovų atgabenti, todėl prašė tai nukelti. Teismas leido nukelti priesaiką į kitą žemės teismo sesiją, ketvirtą jos dieną“ [28, 16v–18].

Jautriai reaguota net į priekaištą nebajorystę gyvenant svetur: 1603 06 08 d. žemės teisme stojęs vietinis žemionis Valentas Vaitiekaitis Petraitis Stirnelis pareiškė, kad jam tarnaujant Lenkijoje, kai kurie asmenys jam prikaišiojo nebajorystę, o jis esąs iš kilmingos giminės. Savos teisybės įrodymui jis į teismą pasikvietė „kilmingus giminaičius tiek iš tėvo, tiek ir iš motinos pusės (septynis asmenis). Jie pareiškė, kad V. Stirnelis yra velionio Vaitiekiaus Stirnelio, kuris nuo seno yra garbingas bajoras tiek iš tėvo, tiek ir iš motinos pusės, sūnus.“ Šis liudijimas įrašytas į knygas [21, 146].

Neteisėtus oponentų reikalavimus stengtasi atremti ir paneigiant įrašų autentiškumą: 1606 05 24 d. žemės teisme žemionis Martinaitis Sirevičius skundėsi žemionimis sutuoktiniais Jurgiu Krasovskiu ir Elžbieta Andrejaite Butkevičiūte, kad šie, pardavę (1604 01 04) jam penkis sklypus ir šeštą – šlapią pievą – Josvainių valsčiaus Angirio „akalyčioje“ už 19 kapų lietuviškų grašių, pasižadėjo šį raštą aktuoti žemės teisme 1604 10 01 d. Ieškovas parodė du atsakovų duotus raštus – pardavimo ir pasižadėjimo aktuoti pardavimą tų metų spalio 1 d. Atsakovai „atsakė jokių sklypų nepardavinėję, pridėti antspaudus ir parašus nieko neprašę, šis raštas iš viso suklastotas. Ieškovų įgaliotinis paprašė teismo bylą nukelti. Teismas sutiko, kad kitąkart būtų pakviesti, neva, suklastotų dokumentų antspauduotojai.“ Byla nukelta į ketvirtąją ateinančios teismo sesijos dieną [27, 4–5].

O štai identiška pavardė ne visada garantuodavo teisę priklausyti bajorijai. 1606 01 31 d. Viešvėnų valsčiaus žemionis Augustinas Jonaitis Galkontavičius šaukė į teismą keletą vietinių žemionių su žmonėmis dėl to, kad dar nepasidalytas turimas bendras tėvoninis Galkontų dvarelis tame pačiame valsčiuje. „Atsakovai atvyko ir pristatė labai seną žemionį Grigą Vaitiekaitį, kuris sakėsi gyvenęs jau per 100 metų, bet Augustino giminystės linijos nepripažino. Tada ieškovas parodė savo линия – popieriuje surašytą (Galkontų giminės medį).“ Parodyti ir du revizorių kvitai (1554 ir 1564 m.), kur ieškovo, neva, nėra. Po ginčų teismas nusprendė, kad Augustinas jiems ne giminė, ir atsakovus nuo kaltinimų atleido. Tada A. Galkontavičius apeliavo į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą, ir tas jam leista [28, 179–180].

Antspauduotojų parodymas teisme garantuodavo ginčo laimėjimą: 1602 01 14 d. žemės teisme stojo žemionis Stanislovas Jurgaitis su praeitos teismo sesijos (1601 10 23) dekretu, kur buvo teistasi su žemioniu Lukošiumi Grigoraičiu Ukrainaičiu dėl jo ieškovui duoto

skolraščio 12 kapų lietuviškų grašių tikrumo. L. Ukrainaitis nepripažino rašto antspauduotojų, teismas liepė Stanislovui juos atsivesti į šią sesiją. Atsakovas neatvyko į teismą, nors jau buvo paskutinis teismaikis. Ieškovas „parodė atsakovo skolraštį (1599 01 20), po to teisme pristatyti ir rašto antspauduotojai: Jurgis Straupis, Stanislovas Valentinaitis Buivydas ir Merkėlis Burba. Jie pasižiūrėjo į raštą ir pripažino, kad jį antspaudavo ir pasirašė.“ Teismas skyrė kaltininkui baudą – iš viso 48 kapas lietuviškų grašių ir teismui jau sumokėtus teispignius – 96 lietuviškus grašius bei dar 6 savaites kalėjimo [29, 39v–40].

ŠKRUTINIJA (BYLOS TYRIMAS ĮVYKIO VIETOJE)

Dar vienu tiesioginiu bylos nagrinėjimo būdu buvo škrutinija, t. y. bylos tyrimas įvykio vietoje pasitelkiant liudininkų apklausą. III Lietuvos Statuto XI skirsnio § 61 [81, 670] numatė, kad toks bylos aplinkybių tyrimas būtų vykdomas ginčytinose bylose dėl bajorystės įrodymo (*почтливость*) arba dėl nužudymo. Škrutinijos taikymą smulkiai aptarė III LS XI skirsnio § 62–66 [81, 670–671], tačiau pats šios procedūros įvardijimas žemės ir pilies teismų knygos retokas. Žemės ir pilies teismuose bylos daugiausia būdavo sprendžiamos teismo pastate (*изба судовая*). Raseiniuose tai buvo kokio turtingesnio miestiečio namai (skirtingai nuo pakamario teismo, kur pats sprendžiamų bylų pobūdis – valdų ribų nustatymas arba patikslinimas reikalavo bylos dalyvių atvykimo į ginčo vietą).

1605 02 03 d. žemės teisme stoję vietiniai žemionys Vaitiekus ir Jonas Valentinaičiai bei Ambrožiejus Jonaitis Butvilavičius skundėsi kunigaikščiu Levu Borovskiu. Įrodant bajorystę, ieškovai parodė valdovo bojarino Baltramiejaus Fiodorovičiaus 1556 07 09 d. raštą, kuriu jam užrašoma pusė žemės, atkirstos Vilkijos paviete, Paštuvoje. L. Borovskis „reikalavo teismo nagrinėjimo vietoje (*шкруптиниюм*), kur tie asmenys būtų atpažinti kaip paprasti jo pavaldiniai, o ne bajorai. Teismas leido bylinėtis vietoje, dar apklausiant ir aplinkinius kaimynus“ [34, 263–266v].

Tyrimą vietoje savo iniciatyva atliko atsakovės giminaitis, siekdamas neleisti tetai paveldėti turto (bajorės vedybės su nekilmingu žmogumi): Raseiniuose 1601 10 24 d. peraktuotas išrašas (1601 10 03) iš Žemaitijos pilies teismo knygų – Viešvėnų valsčiaus vaznio Lauryno Tomaševičiaus Kovaleckio kvitas. Vaznys buvo su liudininkais (1601 09 20) ir vietiniu žemioniu Jonu Motiejaičiu, kuris sužinojo, kad jo velionio tėvo Motiejaus sesuo Darata Steponaitė pirmąkart be giminių sutikimo ištekojo už Valentino Povilaičio – ponų Chodkevičių Skuodo valsčiaus Lubių kaimo pavaldinio. „Santuokoje su tuo valstiečiu Jono teta susilaukė sūnaus Stanislovo ir dukterų Uršulės ir Liucijos. Mirus pirmajam vyrui, ji vėl ištekojo už nekilmingojo – už ponios Galškos Zavišaitės Aleksandrienės Ždanovičienės Barstyčių kaimo pavaldinio Stepono Knipavičiaus. Sūnėnas nuvažiavo į pirmojo ir antrojo jos vyro gimtines (9), norėdamas sužinoti, ar jie bajorai. Pasirodo, kad jie valstiečiai.“ Tai vaznio ir liudininkų pažymėta, o J. Motiejaičiui išduotas išrašas [20, 201].

Susiginčijus dviem bajorams, priekaištas dėl nekilmingumo traktuotas labai rimtai – savo bajorystę žmogui liepiama įrodyti seimelyje. 1603 05 09 d. Žemaičių pilies teisme nagrinėta byla tarp vietinio žemionio Juozapo Petraičio Gaiževskio ir kunigaikščio Levo Jurevičiaus Borovskio. J. Gaiževskiu atstovavo Augustinas Songaila, L. Borovskis atvyko pats, o jo žmonai atstovavo Vaitiekus Norvidas. V. Norvidas teigė, kad ginče dėl Butvilavičių dvarelis jie turi pavaduotoją Jokūbą Kasperavičių, be to, J. Gaiževskis ne bajoras, o paprasto luomo žmogus, todėl negali žemionio šaukti į teismą. „Teismas liepė J. Gaiževskiu Grabnyčių seimelyje [1604 02 02] [kasmetiniame pavietų seimelyje, kuriame bajorai rinkdavo deputatus į

(9) „До сел тых, которых тые мужове ее сут родом.“

Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą] įrodyti savo bajorystę pilies teisme. Jei tai bus padaryta, bus galima teistis dėl tos valdos kitoje pilies teismo sesijėje“ [1, 114–115].

Kartais detalus skundo aplinkybių tyrimo vietoje aprašymas vyksta ir dėl „žemiškesnių“ dalykų: žemės teisme 1601 10 03 d. peraktuotas vaznio Matyso Potockio kvitas (1601 09 30) dalyvaujant arimų, kuriuose augo javai, žirniai ir pupelės, bet jie buvo nuganyti Kristupo Čajevskio arklių ir galvijų, apkasime. Ieškovai pagavo du K. Čajevskio arklius ir norėjo perduoti juos „laidavimui“, kartu kvietė jį atvykti į tą apkasimą. Atvykę į atsakovo Panevėžiuko dvarą Vilkijos valsčiuje, rado jį pietaujantį; atėjęs tarnas klausė, ko jie nori. Šie paaiškino, tada tarnas atsakė, kad į apkasimą jie nevyks ir arklių laidavimui neims, nes pats ieškovas arklius paėmęs iš jo nuosavo dvaro. Nukentėjusysis parodė išlaužtas savo arklidės duris ir tvorą, „su vazniu bei keletu bajorų liudininkų nuvažiavę apžiūrėjo incidento vietą ir konstatavo padarytus nuostolius (aprašyta, kas sutrypta)“. Teismas liepė K. Čajevskui sumokėti už nuostolius iki šv. Kalėdų, vieną arklį paliko ieškovui kaip užstatą (iki gaus kompensaciją), antrąją kumelaitę atidavė K. Čajevskui [20, 133v–134].

Taigi galima konstatuoti, kad, be formalaus teismo ginčų sprendimo, taikytas ir bylų nagrinėjimas iš esmės pasitelkiant raštiškus (antspauduoti dokumentai) ar žodinius (liudininkų) įrodymus.

IŠVADOS

1. XVII a. pradžios Žemaičių žemės ir pilies teismų knygų medžiaga rodo, kad sprendžiant bylas iš esmės, remtasi pateiktų raštiškų įrodymų tikrumo patikra, atvestų liudininkų patikimumu ir jų parodymais ir (retokai) bylos aplinkybių tyrimu įvykių vietoje.

2. Svarbiausias raštiškų įrodymų požymis buvo jų patikimumas. Daugiausia dėmesio skirta dokumento autentiškumui (antspaudų ir parašų tikrumas, raštų originalai) įrodyti. Bet koks įtarimas, kad raštas taisytas (nugremžta dalis teksto, surašytas kelių asmenų arba jame prirašyta papildomų žodžių, taip pat antspaudų tikrumas ir pan.), tučtuojau sukeldavo nepasitikėjimą tokiu įrašu ir protestus.

3. Liudininkų kilmingumas ir jų turtinis statusas (nekilnojamojo turto valdymas Žemaitijoje) buvo pagrindinis patikimumo kriterijus. Vietos žemionių (bajorų) liudijimai teismuose laikyti vertesniais nei valstiečių, dažnai abejota ir nevietinių bajorų (dažniausiai atvykėlių iš Lenkijos Karalystės) parodymais ar net jų kilme.

4. Škrutinija, arba bylos aplinkybių nagrinėjimas incidento vietoje, nebuvo dažna; kartais ji būdavo atliekama teismo knygose neįrašant *škrutinijos* termino. Teisminių ginčų nagrinėjimas vietoje dažniau praktikuotas pakamario, o ne žemės ar pilies teismų darbe.

Gauta 2021 05 08
Priimta 2021 06 20

Šaltiniai ir istoriografija

- [1] Žemaičių I pilies teismo knyga (1602–1607). VUBRS, f. 7, Nr. 258.
- [2] Žemaičių žemės teismo aktai (ŽTA) (1600). VUBRS, f. 7, Nr. 326.
- [3] Žemaičių ŽTA (1600). VUBRS, f. 7, Nr. 328.
- [4] Žemaičių ŽTA (1601). VUBRS, f. 7, Nr. 329.
- [5] Žemaičių ŽTA (1601). VUBRS, f. 7, Nr. 330.
- [6] Žemaičių ŽTA (1601, 1637). VUBRS, f. 7, Nr. 332.
- [7] Žemaičių ŽTA (1602). VUBRS, f. 7, Nr. 333.
- [8] Žemaičių ŽTA (1602). VUBRS, f. 7, Nr. 334.

- [9] Žemaičių ŽTA (1605). *VUBRS*, f. 7, Nr. 335.
- [10] Žemaičių ŽTA (1605). *VUBRS*, f. 7, Nr. 336.
- [11] Žemaičių ŽTA (1606). *VUBRS*, f. 7, Nr. 337.
- [12] Žemaičių ŽTA (1606). *VUBRS*, f. 7, Nr. 338.
- [13] Žemaičių ŽTA (1608). *VUBRS*, f. 7, Nr. 339.
- [14] Žemaičių ŽTA (1609). *VUBRS*, f. 7, Nr. 340.
- [15] Žemaičių žemės teismo bylos (ŽTB) (1600). *VUBRS*, f. 7, Nr. 395.
- [16] Žemaičių ŽTB (1600). *VUBRS*, f. 7, Nr. 396.
- [17] Žemaičių ŽTB (1600). *VUBRS*, f. 7, Nr. 397.
- [18] Žemaičių ŽTB (1600). *VUBRS*, f. 7, Nr. 398.
- [19] Žemaičių ŽTB (1601). *VUBRS*, f. 7, Nr. 399.
- [20] Žemaičių ŽTB (1601). *VUBRS*, f. 7, Nr. 400.
- [21] Žemaičių ŽTB (1602–1603). *VUBRS*, f. 7, Nr. 401.
- [22] Žemaičių ŽTB (1603). *VUBRS*, f. 7, Nr. 402.
- [23] Žemaičių ŽTB (1604). *VUBRS*, f. 7, Nr. 403.
- [24] Žemaičių ŽTB (1605). *VUBRS*, f. 7, Nr. 404.
- [25] Žemaičių ŽTB (1605–1606). *VUBRS*, f. 7, Nr. 405.
- [26] Žemaičių ŽTB (1606). *VUBRS*, f. 7, Nr. 406.
- [27] Žemaičių ŽTB (1606). *VUBRS*, f. 7, Nr. 407.
- [28] Žemaičių ŽTB (1606). *VUBRS*, f. 7, Nr. 408.
- [29] Žemaičių ŽTB (1602). *VUBRS*, f. 7, Nr. 409.
- [30] Žemaičių ŽTB (1607). *VUBRS*, f. 7, Nr. 410.
- [31] Žemaičių ŽTB (1607). *VUBRS*, f. 7, Nr. 411.
- [32] Žemaičių ŽTB (1607). *VUBRS*, f. 7, Nr. 412.
- [33] Žemaičių ŽTB (1608). *VUBRS*, f. 7, Nr. 413.
- [34] Žemaičių ŽTB (1605). *VUBRS*, f. 7, Nr. 414.
- [35] Žemaičių ŽTB (1606). *VUBRS*, f. 7, Nr. 415.
- [36] Žemaičių ŽTB (1607). *VUBRS*, f. 7, Nr. 416.
- [37] Žemaičių ŽTB (1608). *VUBRS*, f. 7, Nr. 417.
- [38] Žemaičių ŽTB (1608). *VUBRS*, f. 7, Nr. 419.
- [39] Žemaičių ŽTB (1609). *VUBRS*, f. 7, Nr. 420.
- [40] Žemaičių ŽTB (1609). *VUBRS*, f. 7, Nr. 421.
- [41] Žemaičių ŽTB (1609). *VUBRS*, f. 7, Nr. 422.
- [42] Žemaičių ŽTB (1607). *VUBRS*, f. 7, Nr. 423.
- [43] Žemaičių ŽTB (1609). *VUBRS*, f. 7, Nr. 424.
- [44] Žemaičių ŽTB (1610). *VUBRS*, f. 7, Nr. 425.
- [45] Žemaičių ŽTB (1603). *VUBRS*, f. 7, Nr. 429.
- [46] AVIŽONIS, Konstantinas. *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*. Kaunas, 1940.
- [47] BŁASZCZYK, Gregorz. *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku*. Poznań, 1993.
- [48] BŁASZCZYK, Gregorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T. I–VI. Warszawa, 2015–2016.
- [49] BŁASZCZYK, Gregorz. *Żmudż w XVII i XVIII wieku: zaludnienie i struktura społeczna*. Poznań, 1985.
- [50] BUCEVIČIŪTĖ, Laima. *Žemaitijos seniūnija XV–XVIII a. kartografijoje*. Istorijos magistro darbas. Kaunas, 2006.
- [51] BUMBLAUSKAS, Alfredas; BUMBLAUSKAS, Mantgirdas. *Žemaitijos krikštas: christianizacijos procesas XV–XVII amžiuje*. Vilnius, 2018.

- [52] DRUNGILAS, Jonas. *Erelis lokio guolyje. Lenkų bajorų integracija Žemaitijoje: migracija, kalba, atmintis XVI–XVIII a.* Vilnius, 2019.
- [53] JASIŪNIENĖ, Gabrielė. *Žemaitijos bajorų heraldika XV–XVIII a. pradžia.* Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Vilnius, 2018.
- [54] KIAUPIENĖ, Jūratė. *Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a.* Vilnius, 1988.
- [55] MACHOVENKO, Jevgenij. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 2005, t. 55, p. 61–69.
- [56] MACHOVENKO, Jevgenij. *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.* Diskusiniai klausimai. Vilnius, 2007.
- [57] *Metryka Litewska.* Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r. Oprac. G. Błaszczyk. Warszawa, 2009.
- [58] NAZAROVIEŅĖ, Daiva; MERKYS, Gediminas. Teisinės kultūros bruožai (sociologinė perspektyva). *Filosofija. Sociologija*, 2005, 1, p. 31–34.
- [59] SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais.* Vilnius, 2010.
- [60] SAVIŠČEVAS, Eugenijus. Apie bajorų gyvenimą, aistras ir mirties bausmę XVI a. Žemaitijoje. *Istorijos šaltinių tyrimai.* T. 2. Sud. A. Dubonis. Vilnius, 2010, p. 179–208.
- [61] STANKEVIČ, Adam. *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVIII a. antroje pusėje.* Vilnius, 2018.
- [62] STANKEVIČ, Adam. Teisminių dokumentų įvardijimai Trečiajame Lietuvos Statute ir jų raidos bruožai. *Lietuvos istorijos metraštis, 2018/2.* Vilnius, 2019, p. 31–53.
- [63] STANKEVIČ, Adam. The Punishment of Murderers in the Noble Courts of the Grand Duchy of Lithuania in the Second Half of the 18th Century. *Lithuanian Historical Studies*, 2020, Vol. 24, p. 31–60.
- [64] TRIMONIENĖ, Rita. Bajorų luomo vedybinių ryšių atspindžiai Žemaičių žemės ir pilies teismo aktuose. XVI a. II pusė – XVII a. pirmą pusę. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra.* Šiauliai–Ryga, 2004, p. 167–178.
- [65] TRIMONIENĖ, Rita. Svetimšalių ir svetimtaučių bajorų imigracija į Žemaitiją XVI a. antroje pusėje – XVII a. pirmoje pusėje. Imigracijos kultūriniai veiksniai ir įtakos Žemaičių visuomenei. *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai.* Vilnius, 2007, p. 491–514.
- [66] *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy.* Tom III. Księstwo Żmudzkie. XV–XVIII wiek. Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2015.
- [67] VAIŠVILA, Alfonsas. *Šiluvos regiono dvarai ir jų vidaus teisė (XVI–XX a.).* T. 1–2. Vilnius, 2013; 2017.
- [68] VAIVADA, Vacys. *Katalikų bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai.* Klaipėda, 2004.
- [69] VALIKONYTĖ, Irena. Priešteisminių dokumentų funkcijos ir likimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. viduryje. *Istorijos šaltinių tyrimai.* T. 4. Vilnius, 2012, p. 93–108.
- [70] VILIMAS, Darius. Juridinė Žemaitijos teismų kultūra XVII a. pradžioje. Problemos formulavimas. Rankraštinių teismo knygų apžvalga (1600–1630). *Lituanistica*, 2018, T. 64, Nr. 2(112), p. 99–109.
- [71] VILIMAS, Darius. LDK pavietų žemės teismų darbo pobūdis – tarp notariato ir teismo (iki 1588 m.) (lietuviškų pavietų atvejis). *Lituanistica*, 2011, T. 57, Nr. 4(86), p. 355–364.
- [72] VILIMAS, Darius. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588).* Vilnius, 2006.
- [73] VILIMAS, Darius. Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismo knygų apžvalga). *Lituanistica*, 2013, T. 59, Nr. 4(94), p. 221–235.
- [74] VILIMAS, Darius. Žemaitija. Dešimtieji Žygimanto Vazos valdymo metai (žemės teismo darbas ir kasdienybė). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos.* Prof. Mečislavo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2016, p. 415–427.

- [75] VILIMAS, Darius. Žemaitijos juridinės kultūros elementas – apeliacija. *Lituanistica*, 2020, T. 66, Nr. 1(119), p. 1–11.
- [76] VILIMAS, Darius. Žemaitijos teismo nutarčių skyrimas XVII a. pirmajame dešimtmetyje. *Lituanistica*, 2021, T. 67, Nr. 1(123), p. 1–15.
- [77] ZUJENĖ, Gitana. Mirties bausmė Žemaičių pilies teisme XVI a.–XVII a. I pusėje. *Lituanistica*, 2015, T. 61, Nr. 2(100), p. 115–127.
- [78] *Žemaitijos istorija*. Sud. A. Nikžentaitis. Vilnius, 1997.
- [79] *Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a. / Privilegia terrestria Samogitensia saec. XV–XVII*. Par. D. Antanavičius ir E. Saviščevas. Vilnius, 2010.
- [80] *Опись документов Виленского Центрального архива древних актовых книг*. Вып. 1–5. Вильна, 1901–1907.
- [81] Статут Вялікаго княства Літоўскага 1588 г. *Вялікое Княства Літоўскае. Энцыклапедыя*. Т. 3. Мінск, 2010, с. 550–689.

DARIUS VILIMAS

Examination of the Substance of Cases in Samogitian Courts of the Early Seventeenth Century

Summary

Based on the manuscripts of the early-seventeenth-century books of Samogitian land and castle courts, the article shows that the examination of the cases was based on the verification of the submitted written evidence, testimonies of witnesses, or investigation of the circumstances of cases at the scenes of incidents. Reliability was the most important aspect in the study of written evidence. The main focus was placed on proving the authenticity of the document. A slightest suspicion that the document had been corrected or supplemented immediately provoked protests from the opponents.

The origin of the witnesses and their property status were the main reliability criteria. In courts, testimonies given by local nobility were considered more valuable than the testimonies of peasants, and testimonies of non-native nobles (mostly arrivals from Poland) or even their origin were often questioned. Scrutiny, or the examination of the circumstances of the case at the scene of the incident, was not frequent, although this action was sometimes performed without including the term ‘scrutiny’ as such in court books.

Keywords: legal culture, courts of the Grand Duchy of Lithuania, early seventeenth century, Samogitia, land and castle court books, structure of court books, ways of keeping court books, litigation, Third Statute of Lithuania, nobility of the Grand Duchy of Lithuania, history of Samogitia